

הלכות תשעה באב לשנת תשפ"ב

מתוך שיעורי מורינו

הגאון הרב יחזקאל דרברמדיקר שליט"א

שבת חזון - שבת תשעה באב

- א. נוהגים ללבוש בגדי שבת כרגיל, ומותר ללבוש בגדי שבת בערב שבת באותה שעה שלובש בכל ערב שבת. אמנם בגדים חדשים אסור ללבוש, חתן בשבת עליה לתורה שיש לו בגדים חדשים, כיון שזוה שעת הדחק סומכים על מה שמדד אותם בעת המכירה (שצט הל"ו).
- א. גוזרים צפרנים לכבוד שבת, וכן מותר להברייש את הנעלים עם משחת נעלים, וכן מותר לנקות הבית כרגיל, ויש נוהגים לעשות ספונז'ה פחות מבכל ערב שבת.
- ב. מתרחצים לכבוד שבת פניו ידיו ורגליו וחפיפת הראש בחמים מי שרגיל בכל ערב שבת, ודעת הרבה פוסקים שמי שמזיע הרבה יכול להתרחץ במים קרים שאר כל הגוף להוריד את הזיעה, ובמקום שצריך גם עם סבון ובמהירות ולא להשתהות כלל, וי"א (הגרמ"ש קל"ו) שבזמנינו שרגילים להתרחץ כל יום מותר להתרחץ כמו כל ערב שבת, ובמהירות ולא להשתהות כלל.
- ג. אפשר להתרחץ וללכת למקוה אף אחר חצות (לדעת הפמ"ג י"ג ללכת בשבת כזו דווקא לפני חצות, לאחר חצות הוא כבר כמו ערב תשעה באב למ"ד דברים שצנעא נוהג ללא נחה ה"ב מהשבת, למעשה פוסקים שאפשר ללכת למקוה אחר חצות, ואדכ"א יותר נראה לכבוד שבת).
- ד. מחליפים את המפות לשבת (משנ"ב ז), אולם נוהגים שלא מחליפים את המוצעים (משנ"ב ס"ק ל"ג).
- ה. בערב שבת יכולים לטעום התבשילים הבשריים של שבת כדי לראות אם חסר תבלין ולפלוט מיד, ואם רוצה לאכול אחר כך חלבי יעשה קינוח והדחה בפה שיאכל וישתה משהו, ומותר לאכול אחר כך חלבי, כיון שאינו לועס אלא טועם בלשונו.
- ו. מי שמקבל שבת מוקדם, אם קבל גופו של שבת בקידוש מותר כבר בבשר ויין, ואם קיבל שבת רק בפרישה ממלאכה אסור בבשר ויין עד כניסת שבת.
- ז. הרוצה לקחת ויטמינים או קלי צום וכדומה להקלת הצום בשבת, לכתחילה יערבבם קודם שבת במאכל כמו סוכר (ש"ז לדעת הרבה פוסקים אין את האיסור בלקחת רפואה משום גזרת שחיקת סממנים), כדי שיוכל לקחתם בשבת, ואם שכח יכול לערבם בשבת (מצית לוי ז', טו, ואין לחוש שהשיב מכין משבת לחול כיון שהוא אורח הגוף וא"א לקחתם צמול"ש).
- ח. נחלקו הפוסקים (רמ"א תקנ"ג, ב, מג"א ז, ט"ז ב, ועיין במשנ"ב ח, ט) אם מותר ללמוד בשבת תשעה באב, לדעת המג"א אסור ללמוד כל השבת דברים האסורים ללמוד בתשעה באב (כיון דדברים שצנעא נוהג לדעת הרמ"א י"ג להחמיר דהרי יכול ללמוד דברים המותרים), ולהלכה נקטינן דעד חצות מותר ללמוד, ואחר חצות לדעת הרמ"א אין ללמוד אלא דברים המותרים ללמוד בתשעה באב, (וצי"ח החת"ס ללא דמי לנשך ויין שמוותר לאוכל בשבת, כיון שטעם הלימוד נשאר עד הערב ויכנס לתשעה באב שצנעא), ולמעשה מי שקשה לו ללמוד בדברים המותרים ללמוד בתשעה באב יש לו על מי לסמוך ללמוד כל השבת, ואף אחר חצות (משנ"ב תקנ"ג, ז).
- ט. וכן יכול להשלים שנים מקרא ואחד תרגום כל השבת (מג"א תקנ"ד, ז, משנ"ב ז, כה"ח תקנ"ב, יח).
- י. לדעת הט"ז אין להכניס אצבעו בחמין בכל השבת (כיון דדברים שצנעא נוהג), ולפי"ז גם אין ללכת לטבול במקוה בשבת בבוקר מצד איסור רחיצה, אמנם למעשה נהגו להתיר ללכת למקוה.
- יא. טיול אסור כל היום (רמ"א תקנ"ג, ב, ש"ע"ת ב).
- יב. מקדימים להתפלל מנחה כדי שיוכלו לסיים לאכול סעודה שלישית לפני השקיעה.

יג. אין אומרים צדקתך משום דאקרי מועד (שו"ע תקנ"ג, א).

יד. מותר לאכול בסעודה שלישית כסעודת שלמה בשעתו ואפילו בשר ויין (שו"ע תקנ"ג, י, אמנם אין חיוב באכילה זו מצד תשעה באב, ולא דמי לכלל השנים, שצכל השנים סעודה המפסקת נחשבת להתחלת התשעה באב ודעת כמה פוסקים אף למי שאינו אסר ללכת סעודה המפסקת, וכמו אנינו לאכל, אמנם צצצת לא תשיבא כלל סעודה זו כחלק מתשעה באב).

טו. אין אוכלים ביצה קשה מטובלת באפר כמו בכל ערב תשעה באב.

טז. יכולים לאכול מאכלים המקילים על התענית, ולא יאמר בפירוש שאוכלים כדי להקל על התענית.

יז. י"א (מג"א תקנ"ג, יז) שלא להסב סעודה שלישית בסעודת חברים כבכל השנה, ויש מתירים (משנ"צ ס"ג כג) למי שרגיל בכל שבוע, וכן נוהגים בהרבה מקומות, וממשיכים בזמירות גם אחר השקיעה.

יח. מותר לזמן בסעודה שלישית, ולא כמו בכל שנה שאין מזמנים בסעודה המפסקת (משנ"צ ס"ג כג), ואם לא שקעה חמה יכול לשתות את הכוס של ברכה.

יט. מי שלא נטל ידיו למים אחרונים קודם השקיעה יכול ליטול אחר השקיעה כרגיל, ואינו צריך לצמצם במים, כיון שהיא נטילת מצוה.

כ. יכולים לברך ברכת המזון אף אחר השקיעה, ואומרים רצה, ואינו אומר נחם בברכת המזון אפילו אם מברך בלילה.

כא. הרוצה לאכול או לשתות אחרי ברכת המזון אינו צריך לעשות תנאי על זה (שעה"צ תקנ"ג, ז).

מוצאי שבת

א. מהשקיעה ואילך אסור באכילה ושתייה ורחיצה כמו בתשעה באב, אבל נעילת הסנדל וישיבה על כסא גבוה מותר עד זמן צאת השבת (רמ"א תקנ"ג, ז), אמנם מי שהוריד מנעליו לא יחזור וילבשם אפילו בין השקיעה לצאת השבת, כיון שהוריד אין לחזור וללבושם, ודוקא מי שלובש כבר אינו צריך להוריד כדי שלא יהיה ניכר האבלות.

ב. אסור לעשות בשבת שום סימני אבלות קודם צאת השבת (משנ"צ תקנ"ג, ו), ולכן אסור להפוך את הספסלים ולהוריד את הפרוכת בבית הכנסת, וללבוש בגדי חול, לפני צאת השבת.

ג. הנוהגים כשיטת ר"ת בצאת השבת רק לחומרא, ינהגו מנהגי תשעה באב מזמן צאת השבת הרגיל (הגרמ"ש קל"ז).

ד. הרמ"א (תקנ"ג, ז) כתב שחולצים את הנעלים אחרי ברכו, והשליח ציבור חולץ לפני ברכו, (ויש מפרשים דרמ"א הכוונה שצמנס התפללו ערבית מצעוד יום, אמנם הפשטות הוא שהיה זה אחר אלת הכוכבים), וכן נוהגים עד היום בכמה קהילות שבאים בבגדי שבת ונעלים ואחר ברכו פושטים בגדי שבת ונעלים ולובשים בגדי חול, אכן כיום נוהגים ברוב הקהילות שאומרים ברוך המבדיל בין קדש לחול בבית, וחולצים נעלים, ובאים לבית הכנסת לבושים בבגדי חול ובנעלי תשעה באב.

ה. נוהגים שלא להדיח את הכלים של שבת עד למחרת אחר חצות היום, אמנם מותר להשרות את הכלים במים, כדי להקל על הדחתם.

ו. יש להוריד את המפות של שבת מהשולחן מיד, אך ראוי שלא לקפלם עד למחרת בחצות, וכן ראוי שלא לקבל את הטלית עד חצות היום.

הבדלה

א. אחר צאת השבת אומרים ברוך המבדיל בין קודש לחול, ולובשים בגדי חול, ונעלי תשעה באב (משנ"צ ס"ג ז), ויש להזכיר לנשים שיאמרו ברוך המבדיל קודם שיעשו מלאכה (משנ"צ תקנ"ג, ז).

ב. גם מי שמקפיד כל מוצ"ש שלא לעשות מלאכה אפילו אחר הבדלה בתפלה, עד שיבדיל על הכוס (כמבואר דרמ"א לט"ו, י, וצמנ"צ ס"ג מ), מכל מקום במוצ"ש זה מותר לעשות מלאכה אחר הבדלה בתפלה, כיון שאין מבדילים על הכוס עד למחר.

ג. בתפלת מעריב אומרים אתה חוננתנו, ואם שכח אינו חוזר, כיון שעתיד לעשות הבדלה על הכוס במוצאי תשעה באב (משנ"צ תקנ"ג, ז), ללא כמי שסובר שכיון שלא מבדילים על הכוס צריך לחזור.

ד. אחר תפילת ערבית קודם אמירת איכה מברכים על נר אבוקה 'בורא מאורי האש' (שו"ע תקנ"ג, א), וביאר המשנ"צ א,

שזאיכה כתיב 'במחשכים הושגני' לכן יבדך תחילה על המאור, ועוד שיהנה אח"כ מהאור בקריאת איכה, ובפסוקים אס יא אבוקה לוקחים אבוקה גם בתשעה באב.

ה. שכח לברך אז, יכול לברך כל הלילה (משנ"צ א), וביום אין לברך.

ו. אין מברכים על הבשמים (שו"ע ס).

ז. יש להזכיר לנשים לברך מאורי האש בעצמם אחרי אמירת ברוך המבדיל (שצט הלוי ז, עז), ויש סוברים (הגרש"ז אויערבאך, ש"כ סב, נח, ועוד) שעדיף שהבעל יברך ויוציאם (וחושקים לספקת הדין"ל לא, ח שנסים אינס מזככות זכרה ז), אמנם למעשה אפשר לנשים לברך בעצמם.

ח. חולים או נשים מעוברות ומניקות שמותר להם לאכול בתשעה באב [בשנה זו שנדחה כדלהלן] צריכים להבדיל על הכוס, אמנם חולה שמותרת לו רק השתיה ולא האכילה לא יבדיל בשביל כך (שצט הלוי ח, קטו), וכן מי שמתענה בלילה מאכילה ורק שותה, לא יבדיל בלילה, אלא ביום לפני האכילה.

ט. המבדיל על הכוס במוצאי שבת אינו אומר את פסוקי הנה קל ישועתי וגו' אלא מתחיל מברכת הגפן (ע"פ מש"כ זמט"א קה המטה תקפא, פא), ומברך מאורי האש בסדר ההבדלה, ואינו מברך על הבשמים, ויכול להוציא את בני ביתו שלא יצטרכו לשמוע שוב במוצאי התענית (שע"ת תקנו א, אמנס אשה שמבדילה כתב זשו"ע הרב לא, יט שאינה יכולה להוציא את האיש), ואם טעה וברך בורא מיני בשמים בדיעבד אינו הפסק בהבדלה.

י. על מה מבדילים, ההוראה למעשה שמי שצריך לאכול בתשעה באב בין באיש בין באשה שיעשו הבדלה בעצמם על מיץ ענבים, וישתו את הכוס, ואם קשה להם לשתות מיץ ענבים, יעשו הבדלה על קפה, והעושה כן צריך לשתות כמלא לוגמיו, לכן לא יבדיל על קפה חם מאוד, ואין לתת לתינוק לשתות את הכוס.

יא. ויש מקומות נוהגים לכתחילה להבדיל על קפה, דאפשר לעשות הבדלה על חמר מדינה, אמנם כיון שדעת הרבה פוסקים שאין לנו משקה שנחשב לחמר מדינה לכן לכתחילה יבדיל על מיץ ענבים, וישתה רק מלא לוגמיו (ואף שעל הסוטה יין בסעודה המפסקת עליו הכתוב אומר 'ותהי עוונתם על ענמותם', וכל שכן בתשעה באב, ידוע מה שציאר הגרי"ז ע"פ המבואר בתרומת הדשן שאיסור זכר ויין בערב תשעה באב הוא מדין אניתות, כמו מהו מוטל לפניו, אבל בתשעה באב עלמנו הוא כמו אכלות אחר הקבורה שמתר ביין).

יב. [בכל מוצאי שבת במושך השנה נחלקו הפוסקים (שו"ע לא, ח) אם נשים חייבות בהבדלה, ונהגו שיוציאים מאיש (רמ"א ס), וכן יש קפידא לכתחילה שנשים לא ישתו מכוס הבדלה (מג"א ס ו, ונפסק זמשנ"צ ס לה), מכל מקום כשאין ברירה שאין ממי לשמוע תבדיל בעצמה ותשתה הכוס, וממילא ה"ה במוצאי שבת כזה נשים שצריכות לאכול יכולות להבדיל בעצמם, וישתו את כוס הבדלה (שצט הלוי ז, עד)].

יג. יש אמרו שאשה שאינה מתענה בעלה מבדיל עבורה ומוציא את עצמו ואת בני ביתו גם כן, והאשה תשתה את הכוס (שלענין זה אפשר לסמוך על השיטות שאשה חייבת בהבדלה ומהני שתייתה, זצירוף דעת הסוברים שאין מעכב שיטתה הכוס דוקא מי שחייב בהבדלה), אמנם להלכה למעשה אינו כן, אלא האשה תעשה הבדלה בעצמה ותשתה בעצמה (שלדעת הברכ"י יש זזה חשך ללמא אחי למסרך ועוד לפי הדך דנסים אין חייבות בהבדלה לא מהני שתיתה לגבי הבעל לפ"ד שועה"ר הנ"ל), והבעל יעשה הבדלה במוצאי תשעה באב.

יד. יש שחשבו שיש עצה שאשה שאינה מתענה בעלה יעשה עבורה הבדלה בשבת אחרי פלג המנחה (כמבואר זשו"ע לא, ג שמהני זשעת הדחק), ואז הבעל יכול לשתות את הכוס, אמנם זה אינו עצה כלל, מכיון שמיד כשמבדיל חלים עליו כל דיני האבלות של תשעה באב אפילו באמצע שבת (זה"ג מוצא זכ"א"ש שלהי תענית, וכן להלכה זמג"א ריש סי' תקנו), וגם מי שמבדיל עבור לחולה אין לעשות כן, וגם אם נאמר שהוא יכוין רק בשביל החולה והוא לא יקבל עליו תשעה באב מסתבר שאי אפשר לעשות הבדלה בכהאי גוונא, וגם לא מהני שתיית הכוס אלא אם שותה מי שיוציא עכשיו בהבדלה (כמבואר זשו"ע הרב להא, ז).

טו. ויש מקומות הסוברים שכיון שיש אומרים שאשה אינה עושה בעצמה הבדלה כלל, ויש גם שיטה הסוברים שבתשעה באב אין הבדלה אלא בתפלה לכן לענין נשים אפשר לסמוך שיכולה לצאת ע"י הבדלה בתפילה (כדעת הרמב"ן המוצא זכ"אשונים זשלהי תענית זכטור תקנו, הסוכר זכשזוע כזה אין הבדלה על הכוס כלל ודי בתפלה), אכן יש להדגיש לנשים אלו שחשוב שיתפללו במוצאי שבת ערבית ויאמרו אתה חוננתנו, (וזשו"ע הרב לא, י משמע זככל מו"א"ש

אריכות להתפלל מאל הצלה כהפילה) אם אינן מתפללות אין שום שיטה שיוצאת הבדלה ע"י אמירת ברוך המבדיל בין קדש לחול.

טז. המבדיל על הכוס של מיין ענבים שותה רק כמלא לוגמיו, אם יכול לשער שזה כמלא לוגמיו, ואם אינו יכול לשער ישתה רביעית, מצד הדין רביעית הוא שיעור ר"ח נאה והוא 86 מ"ל הוא בערך חצי כוס חד פעמי,

יז. מי ששתה מיין ענבים רק כמלא לוגמיו, אם אוכל אחרי ההבדלה מיני מזונות יברך על המחיה ויכלול בברכה גם על הגפן, ואם אינו אוכל אז מיני מזונות לא יברך ברכה אחרונה.

יח. קטן אף שהגיע לגיל חינוך אינו צריך להבדיל, ואין בזה דין חינוך כיון שקטן מותר לו לאכול קודם הבדלה (שנה"ל ז, עד, י, קעז).

יט. אין אומרים 'ויתן לך' ושאר הזמירות של מוצאי שבת (רמ"א תקנט, ז).

כ. כשהולך לישון נכון שלא יפשוט את הטלית קטן קודם השינה, כדי שלא יתחייב בברכה בקומו בבוקר (לקט יוסף הלכות תשעה באב שס תרומת הדשן), ואם פשוט כשקם בבוקר י"א שיברך על הציצית (משנ"ב תקנה, ז), וכן אם יש לו טלית קטן מיוחד לשבת והחליף לשל חול יברך עליו, ולא יסמוך על מה שיברך אחר חצות על הטלית גדול שעובר הרבה זמן.

דברים האסורים בתשעה באב

רחיצה

א. רחיצה אסורה בין בחמין בין בצונן, ואסור אפילו להושיט אצבעו למים (שו"ע תקנה, ז).

ב. הנוהג לברך ברכת על נטילת ידיים כל יום בשעת נטילת ידיים אחר המקוה סמוך לתפלה, ישים לב שהיום אינו הולך למקוה ויברך בשעת נטילה.

ג. רחיצה שאינה של תענוג כגון לצורך העברת לכלוך וכדומה מותרת, ולא ירחץ כל ידיו אלא לפי הצורך להעביר הלכלוך (שו"ע ט).

ד. אשה העובדת במטבח וצריכה לשטוף בשר או כלים מותרת, אף שממילא רוחצת גם ידיה (משנ"ב יט), ולכתחילה תשים כפפות על הידים.

ה. חולה מותר לרחוץ לצורך רפואה אם מוכרח לכך (שו"ע תריג, ז).

ו. בנטילת ידיים שחרית נוטל עד קשרי אצבעותיו (שו"ע תקנה, י, זכף החיים ז, יד מביא מהמקובלים שבתשעה באב אינה שולטת רוח רעה), וכן בעשה צרכיו נוטל ידיו עד קשרי אצבעותיו (שו"ע תריג, ג, וצארכות רבינו ח"א עמוד רז מביא מהחזון איש שאין צריך לנמס צדיק, ואפשר קצת יותר, כיון שאינה רחילה של תענוג).

ז. בנטילת ידיים שחרית נוטל שלשה פעמים (משנ"ב תריג, ג), ובנטילה ביוצא מבית הכסא מעיקר הדין נוטל רק פעם אחת, ואם נוטל כל השנה שלשה פעמים גם עכשיו יכול לנהוג כן (מטה אפרים שם ה, והגר"מ אריק בספרו טל תורה סוכר גבי יום כיפור וזה"ה בתשעה באב) לאס נשאר המים על ידיו שלא לצורך יש בו איסור רחילה אע"פ שהנטילה היתה בהיתר, וזוה מפרש למה כ' ציו"כ ירד וטבל עלה ונסתפג, שמשום איסור רחילה נסתפג, ולפי שיטתו יש לנגב הידים מיד, ופשוט הפוסקים אינה כן, וכ"מ מהאחרונים שפירשם פי' אחר למה ונסתפג משום חליה ועוד).

ח. אחר שניגב ידיו יכול להעבירם על עיניו אפילו כשעדיין הם לחות קצת (שו"ע תקנה, יא), כל שאינו טופח על מנת להטפוח (משנ"ב כז, אולם בהגהות אבן ישראל כתב שגם כשהם לחות בטופח ע"מ להטפוח יכול להעבירם על עיניו).

ט. כהן העולה לדוכן נוטל ידיו עד הפרק (משנ"ב תריג, ז, ללא כפמ"ג שם שמחמיר).

י. חולה הנוטל ידיו לאכילה, נוטל עד הפרק, [הגם דגם בזה יש מחלוקת אם ליטול רק האצבעות, נראה ההסבר כיון שיש איסור לאכול בלא נטילת ידיים כדמצינו באונן שמותר לאכול בלי ברכה ואסור לאכול בלי נטילת ידיים לכן מחמירים נוטל כל ידיו] (כף החיים תקנה, נג, שצט הלוי ח קלט, וצדכרי יציב כתב דגם אלו שצריכים לאכול לא יאכלו לחם, משום מיגדר מלחא שאוכלים רק משום חולו).

יא. יכולים ליטול את הידים לתפילה אף בלא עשה צרכיו (משנ"ב תקנה, כא, אולם לגבי יום כיפור ציימן תריג, ה מחמיר, וההסבר דיו"כ הוא מה"ת החמיר יותר).

יב. כל נטילה שאינו מחויב ליטול מדינא לא יטול, כגון אם נרדם למשך חצי שעה באמצע הקינות לא יטול ידיו, כיון דמדינא אינו מחויב בנטילה.

יג. אין לרחוץ ילדים בתשעה באב אחרי הצהריים לפני שהולכים לישון, אלא אם כן אין ברירה.

סיכה

א. סיכה האסורה היא סיכה של תענוג, כגון מריחת משחה על הגוף לתענוג, אבל מריחת משחה לצורך רפואה מותר (שו"ע תקנ"ד, טו), ולכן הסובל מפצעים בשפתיים מותר לו למרוח שפתון כפי מה שצריך.

ב. אם יש ריח מזיעה מותר להתזיז דואדרנט כדי שלא יהיה ריח רעה מהזיעה.

נעילת הסנדל

א. אסור לנעול מנעל של עור (שו"ע פ"ג טז), ואפילו על רגל אחת (כמ"ג פ"ג משבחת העשור ה"ז).

ב. אם אין לו נעלים מותר לקנות נעלי בד וכדומה לתשעה באב (שו"ת הל"ק ט סימן קלט, וטעמו כיון שזה זכר לאבלות, וצ"ג"מ ג, פ צי"ח הטעם כיון שאין לו מה ללבוש).

ג. מנהגינו לברך ברכת שעשה לי כל צרכי (משנ"צ לא), והאר"י לא בירך (א"ר טז, כה"ח מו, יז) כיון שהברכה נתקן על לבישת נעלים [וי"א דהאר"י סבר שאין ללכת כלל עם נעלים, ואף לא עם נעלי בד, כפי שיש נוהגים ללכת עם גרבים לבד, אבל לדידן שנוהגים ללכת עם נעלי בד יש לברך], והגר"א (מעשה רב אות ט) בירך בלילה אחר התענית, [דהגר"א סבר אם לר ברך ברכות השחר ביום אפשר לברך בלילה, והאר"י סבר דאי אפשר אלא בבקר לכן לא ברך בלילה], [וכ"ז בתשעה באב, אבל באבלות יתכן שגם האר"י מודה שמברך כיון שמברך על מנהגו של עולם, משא"כ בתשעה באב העולם- זה ישראל- והם אינם הולכים עם נעלים].

ד. טעה ויצא מביתו לבוש בנעלים מעור ונוכר, אם קשה לו מאוד ללכת בלי נעלים ואין לו ברירה אחרת, מותר לו לחזור לביתו בנעלים, [וישם אבנים בתוך הנעלים], וכשמגיע לביתו יפשוט נעליו מיד.

ה. הנוגע בנעלי תשעה באב צריך ליטול ידיו כדין מנעלי עור (כ"ה החיים פ"ג טז).

אכילה ושתייה

א. איסור אכילה ושתייה בתשעה באב הוא אפילו במושהו. ואם ברך בטעות על מאכל או משקה אסור לטעום, ויאמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.

ב. השנה שתשעה באב נדחה ההוראה למעשה שמעוברות ומניקות אינם מתענות (ע"פ מש"כ הבה"ל תקנ"ט, ט ד"ה ואינו, ועיי' צ"ש"ל ג, ע, ויש מחמירים להתענות עד חלות אס אפ"ק).

ג. חובת התענית היא מגיל י"ג לבנים ומגיל י"ב לבנות, ופחות מזה מדינא אינם צריכים להתענות (מיי"א קל"ג, ו), אפי' תענית שעות, ולכן ילד קטן המבקש אוכל בלילה צריך לתת לו.

ד. מי שצריך הצריך לקחת כדורים לרפואה מותר לו לקחתם בלא מים, ואם אינו יכול לבלוע בלי מים יעשה שאלת חכם (ש"ב הלוי ז, נז, ו).

ה. אין לשטוף את הפה בתשעה באב (כמ"א תרי"ג, ז), ואם קשה לו מאוד מותר ויזהר שלא לבלוע.

ו. האוכל פת בתשעה באב אומר נחם בברכת המזון קודם 'ובנה ירושלים' (כמ"א תקנ"ז, א), בכל פעם שמברך גם בלילה (מג"א פ"ג סי' ס"ד), ומסיים הברכה כרגיל, ויש אומרים (משנ"צ פ"ג טז) שלא לאומרו בברכת המזון.

ז. אין לעשן סיגריה רק מי שצריך לכך, ובצינעא אחר חצות (משנ"צ תקנ"ה, ח), אכן סיגריה אלקטרונית אסור בכל ענין דהוי כמו אכילה.

חיוב התענית בתשעה באב

א. בגמרא איתא על כל הצומות שאם יש שעת השמד מחוייבים מצד הנביאים להתענות, וכשאין שעת השמד אז מחוייבים רק מצד שקבלו עליהם, אמנם בתשעה באב יש אומרים (ט"ז סי' תקנ"ד סק"ו, שו"ע ר"כ יו"ד סי' קפ"ד) דהחיוב להתענות בתשעה באב גם כשאין גזרות ושעת השמד הוא מדברי קבלה [דברי הנביאים], ודברי קבלה הם יותר חמורים משאר מצוות דרבנן, ודומה קצת למצוות דאורייתא, אמנם יש אומרים (א"ת סי' תכ"ו וסי' תכ"ז) דהיינו מהרש"ל צ"ח סי' ק"ד, וכ"ה צ"ח סי' ק"ד (משנ"צ פ"ג טז) דהחיוב להתענות בתשעה באב כשאין שעת השמד הוא מדרבנן ולא מדברי קבלה, והשנה שתשעה באב נדחה י"א דלכו"ע הוא רק מדרבנן.

- ב. אכן פשוט שכל אחד שמתענה בתשעה באב לכו"ע נחשב שמקיים מצוה מדברי קבלה, ונחלקו רק לענין החיוב.
- ג. כתבו התשב"ץ (ח"צ סי' רע"א) והמנחת חינוך (מלו"ה פ"א) דחיוב הצומות מדברי קבלה לא נקבע על יום מסוים מהחודש, אלא רבנן קבעו את זה על חודש מסוים שבו אירע הצרה, כדכתיב 'צום הרביעי וצום החמישי' ולא מוזכר באיזה יום בחודש, ואם שכח ואכל ביום התענית לכאורה היה צריך להתענות יום אחר בחודש כיון דלא נקבע הצום מדברי קבלה ליום מסוים בחודש זה, אך כתב המנחת חינוך כיון שחיוב התענית הוא רק מדרבנן, אין צריך להתענות יום אחר.

תשעה באב יש גם אבלות וגם תענית

- א. בתשעה באב יש דינים מצד דיני אבלות, ויש דינים מצד תענית, ויש דינים שהם משום שניהם.
- ב. איסור תלמוד תורה ושאלת שלום ושיבה על גבי קרקע ולומר קינות הם מדיני אבלות.
- ג. ואיסור אכילה ושתייה הם מדיני תענית.
- ד. איסור רחיצה וסיכה ונעילת הסנדל שהם גם משום אבלות וגם משום תענית, ונפק"מ לדינא במה שהוא גם מדין תענית, דאילו אבל מותר ברחיצת פניו ידיו ורגליו בצונן ואסור רק בחמין, ובתשעה באב אסור להושיט אצבעו בצונן כמו ביום הכיפורים, וזה משום התענית.
- ה. כתב הרמב"ם (פ"ה מתעניות) שמטרת התענית הוא בעיקר לעורר הלבבות לתשובה (ועיין בשו"ת חת"ס אור"ח סימן נח).

ישיבה על הארץ

- א. בליל תשעה באב וביומו עד חצות יושבים על הארץ (שו"ע תקנ"ט, ז, משנ"צ יב), ויש לחנך את הקטנים לכך.
- ו. יש להניח דבר המפסיק בינו לקרקע (שע"ת ז נשס המקובלים), ויכולים לשבת על גבי כסא נמוך (משנ"צ יא), ואין צריך לדקדק שיהיה דוקא נמוך משלשה טפחים, שכל שהוא נמוך שפיר דמי, ובפרט שהישיבה על גבי קרקע הוא רק מנהג.
- ז. מזכירה העובדת בתשעה באב, אם אין ברירה יכולה לשבת על כסא גבוה, וכן מותר לנסוע במונית או באוטובוס אף שיושבים על כסא מוגבה, ואין צריך להחמיר בזה.
- ח. מותר לשבת על אדן החלון כשרגליו מגיעות לקרקע הבית, דדמיא ליושב על המדרגות שאצל ארון קדש.

איסור מלאכה

- א. נהגו שלא לעשות מלאכה שיש בה שהוי בליל תשעה באב וביומו עד חצות (רמ"א תקנ"ד, כז, משנ"צ מג).
- ט. דבר שאין בו שהוי כגון הדלקת נר וכדומה מותר לעשות (רמ"א פ"ט).
- י. אף על פי שמותר לעשות מלאכה אחר חצות, מכל מקום כל הקובע עצמו ומסיח דעתו מהאבלות ועושה מלאכה אינו רואה סימן ברכה באותן מעות (שו"ע פ"ט).
- יא. דבר האבד מותר לעשות אף קודם חצות (שו"ע תקנ"ד, כג), ולכן עובד שאם לא יגיע לעבודה יפטר אותו, מותר לו ללכת לעבודה, וכן מותר לעבוד לצורך מצוה, כגון משגיח כשרות המציל את הקונים ממכשולות, וכן מותר לעשות קיטנה לילדים בתשעה באב, ואפילו כשמרוחים מזה כסף, ואין לחוש מצד איסור מלאכה והיסח הדעת, דחשיב צורך מצוה.
- יב. אין מכינים צרכי סעודה אפילו לסעודת הלילה לפני חצות, אמנם לצורך סעודת מצוה מותר אפילו לפני חצות (משנ"צ תקנ"ט, מ).

תלמוד תורה

- א. אסור לתלמוד תורה בין ביום ובין בלילה (שו"ע תקנ"ד, לו), ואפילו בהרהור (שו"ע פ"ט ג), לפי שמשמחה, דכתיב 'פקודי ה' ישרים משמחי לב', (וידועים דברי האור החיים ר"ט פרשת עקב שצריך ללמוד את התורה בשמחה, ולכן בתשעה באב ובאצל אסורים בדברי תורה).
- ב. איסור זה נוהג אף בנשים, דגם להם יש שמחה בלימוד התורה, ולכן מדריכת כלות אין לה ללמד בתשעה באב.
- ג. אין לכתוב חידושי תורה, ואם חושש שישמח אותם ירשום רק ראשי פרקים (שע"ת פ"ט ט), ומותר לכתוב בדברים המותרים ללמוד בשעה באב בלי משא ומתן של הלכה (מצית לוי זא, הערה לז).

ד. מותר ללמוד בדברים הרעים שבירמיה ובאיוב, אבל צריך לדלג את פסוקי הנחמה, וכן מותר ללמוד מדרש איכה, ואגדות החורבן במסכת גיטין (דף נה: נה) אמר רבי יוחנן עד דף נח. לקח מן הסקריקון, במסכת סנהדרין (דף לו א-לו, דף קל), וכן במסכת מועד קטן (פרק אלו מגלחין), ובספר יוסיפון על ענין החורבן (ש"ע ס), וכן מותר ללמוד הלכות תשעה באב והלכות אבלות, אבל לא באופן של קושיא ותירוץ (ט"ז ב, מג"א ז, משנ"ב ז).

ה. דעת המג"א (תקנ"ג, ז) שאין ללמוד דברים הרעים בחברותא, אמנם סיפור החורבן מותר, והמנהג להתיר הכל (קרא עלי מועד בשם החזו"א).

ו. דעת הריטב"א (מועד קטן דף טו, ו) וכ"כ להלכה שצ"ע יהודה י"ד סימן שפ"ד דאין חיוב תלמוד תורה באבל בדברים המותרים, ובתשעה באב, ויש רק היתר ללמוד בדברים הרעים, ודעת הדברי יציב (או"ח רמ) שבתשעה באב יש חיוב תלמוד תורה בדברים המותרים, ולומד פשט אחר בד' הריטב"א.

ז. נוהגים שלא לומר תהילים אף מי שיש לו סדר קבוע בכל יום, ומכל מקום לצורך חולה מותר, ויש נוהגים לומר אחרי מנחה (משנ"ב ז).

ח. מנהגינו שאומרים פרשת העקידה ופיטום הקטורת, וכן אומרים כל הד' פרשיות עם התפילין, כיון שזה חלק מנוסח התפלה, ואפילו מי שאינו אומרם בכל יום, (בשנים שעברו לא אמרו כן כל הציבור, ולא היו מודפסים בסדורים וכמו שאפשר לראות בסדורים שהודפסו באשכנז סדור עזות ישראל סדור שפת אמת), משא"כ כיום שזה נוסח התפלה הרגיל יש לאומרים).

ט. אין לסופר לכתוב סת"ם בתשעה באב, הן מצד איסור עשיית מלאכה, והן מצד תלמוד תורה.

שאלת שלום

א. אין לשאול בשלום חבירו או לומר בקר טוב, ואם חבירו הקדים לו שלום עונה לו בשפה רפה ובכבוד ראש, ויותר טוב שיודיע לו שאין שואלים שלום בתשעה באב, אכן לנענע את הראש מותר (ריטב"א מו"ק, ללא כשמלת חיים).

ב. מותר לאחל מזל טוב לבעל שמחה.

תפילין

א. נחלקו הראשונים אם תשעה באב נחשב ביום הראשון של האבלות שאסור בתפילין, או כשאר ימים, וההלכה שהיא כשאר ימים, ולכן מניחים במנחה (ש"ע תקנה, א).

ב. מי שאינו יכול להניח תפילין אחר חצות, חייב להניח לפני חצות, ויש מקובלים שמניחים לכתחילה בשחרית, ויש משפחות יש להם מסורת להניח בבית בצניעא לפני שחרית.

ג. יש נוהגים להתפלל בתשעה באב מנחה בזמן מנחה גדולה, משום חביבות מצות תפילין שלא הניחו בבקר וגם יש חוששים שאין ללכת לישון לפני שמניחים תפילין, [מצד הדין מותר דלא גזרו על שינה ביום שלא היה אז דרך לישון בזמן חז"ל, כן מטו בשם חזו"א], מי שחושש שלא יהיה לו ישוב הדעת לפני השקיעה, יכול לעשות כן.

ד. המתפללים מנחה גדולה אין הכהנים נושאים כפיהם (שצט הלוי ה, כג, אכן החזו"א התיר לישא כפיים).

ה. צריך להתחיל קרבנות ואשרי רק בזמן מנחה גדולה.

ו. מניחים תפילין של ר"ת אחרי מנחה, ואם גומרים מנחה אחר שקיעת החמה, יניח קודם מנחה ויאמר עמהם ד' פרשיות, ולא יברך עליהם, ואחר כך יניח תפילין של רש"י ויתפלל מנחה עמהם, ואם יכול עדיף שיניח קודם של רש"י ויברך עליהם, ואחר כך של ר"ת בלי ברכה, וכידוע מש"כ דבני חיים דהצנעה על של רש"י פוטר של ר"ת ואחר כך במנחה יניח שוב של רש"י, (ומנהג סקווירא שמתפללים מנחה עם תפילין של ר"ת).

ז. בדיעבד יניח תפילין של ר"ת אחרי שקיעת החמה עד צאת הכוכבים, ולאחר זאת הכוכבים לא יניח אפילו לפני זמן ר"ת.

ח. אם לא הניח תפילין עד שקיעת החמה יניח תפילין עד 13 דקות עם ברכה, ואחר כך יניח בלי ברכה, אמנם הנוהגים לגמרי כשיטת ר"ת בכל הדברים מניחים גם אחר כך בברכה.

אמירת נחם

א. דעת המחבר (תקנ"ג, א) שצריך לומר נחם בכל התפילות, ומנהגינו דעת הרמ"א לומר רק במנחה, דאז התחיל החורבן, ומכל מקום מי שרוצה יכול להוסיף בברכת בונה ירושלים, אמנם למעשה אין לאומרו רק במנחה (כמבואר בריטב"א בתשו' סי' סג, ומובא ב"ז' לאין אומרים נחם בשחרית להוי כמתו מוטל לפניו).

ב. שכח לומר נחם אומר בברכת רצה ויחתום הברכה כרגיל (משנ"צ ס 3), ואם לא אמר שם יאמר לפני אלוקי נצור (כף החיים 3, ויש סידורים שכתבו שהשוכח יאמר בשומע תפילה, ואם שכח ס 3 יאמר צועל כולם כלעת המג"א וזיאר הפמ"ג דמודים לקצ"ה ששפך חמתו על עניים ואבנים והיה הלכה לכלל ישראל, לדעת הרש"ך במסכת תענית יאמר לפני ברכת את כמח דבא"י היה ברכה א' בונה ירושלים ואת כמח), שליח ציבור ששכח לומר נחם, ונזכר אחר שאמר בא"י יאמר בברכת רצה.

ג. יש נוהגים לומר תפילת ריבון העולמים המופיע בסוף תפילת אלקי נצור בכל תענית צבור, (מט"א תרצ, ה, מאמ"ד תרסא, ח, אכן לדעת השלחן גבזה הוצא בכה"ח ס 3 כא, הוא רק בתענית יחיד, אבל צוולאי מותר לומר).

מוצאי תשעה באב ועשירי באב

א. נוהגים שלא לקדש הלבנה עד מוצאי תשעה באב, ולכתחילה יש להקפיד לקדש עם מנעלים ואחר שטעם כבר, (שלא כמוצאי יו"כ שמקדשים כלי מנעלים, כיון שאז הוא זמן שמחה).

ב. במוצאי התענית מבדילין על היין (שו"ע תקנו, א), ואין צריך להבדיל על חמר מדינה או ליתנו לקטן (משנ"צ ג), ואין מברכים לא על הבשמים ולא על הנר, (שו"ע ס 3), ואין אומרים פסוקי הבדלה רק הברכה.

ג. מותר לשתות מים קודם הבדלה.

ד. אשה שבעלה מתעכב במוצאי הצום יכולה להבדיל לעצמה, ותשתה הכוס (מצית לוי נח, יז).

ה. אכל מוצאי תשעה באב לפני הבדלה, וגם שכח לומר אתה חוננתנו בערבית של מוצאי שבת בליל תשעה באב, אינו חוזר ומתפלל.

ו. השנה שתשעה באב חל שבת ונדחה ליום ראשון, מותר מיד בצאת התענית בתספורת (משנ"צ תקנה, 7), ובכיבוס (מהרש"ס 7, קמת, ועי' שש"כ ס 3, מט), ורחיצה (שש"כ ס 3), ובכלי שיר (שעה"צ ס 7), ומותר לברך שהחיינו (מהרש"ס ס 3, ושנה"ל ו, ע), אבל אסור לאכול בשר ולשתות יין, מפני אבילות של יום (משנ"צ ס 3), וכלי שיר.

ז. כתב חת"ס שכשמישיח יגיע יהיה בשנה זו היו"ט ביום ראשון כיון שהאבלות והתענית היה ביום ראשון, ולכן אין אומרים תחנון דנקרא מועד גם בשנה זו.

יהי רצון שצום החמישי ושאר הצומות הימים האלו יהפכו במהרה לימי ששון ושמחה בבנין בית המקדש
וביאת משיח צדקנו במהרה בימינו אמן

לע"נ

האשה הצדקנית חנה רחל בת הרה"ח ר' יוסף ע"ה שמרלר

נלב"ע א' אב תשפ"ב

ובנה הגה"ח הרב נפתלי צבי בן הגה"ח הרב משה חיים זצ"ל שמרלר

נלב"ע ג' אלול תשע"ט